

Modernizációs tartalékok és veszteségek*

1. Kisebbségi létállapot és kialakulása (áttekintés)

A szlovákiai magyar nemzeti közösségről, nemzetközi jogi szempontból mint kisebbségi közösségről 1919. szeptember 10-e után beszélhetünk. Ugyanis ekkor írták alá a fő szövetségi és társult hatalmak Csehszlovákiával az ún. garanciaszerződést a Párizs melletti Saint-Germain-en-Lay kastélyban. Azonban már korábban, 1919. április 3-án elfogadta a prágai Nemzetgyűlés az első olyan törvényt, amely az új határokon belül az oktatás nyelvét szabályozta. Ezt a törvényi rendelkezések többek között az idegen (nem szlovák és cseh) nyelvi közösségek által működtetett elemi és polgári iskolák alapításának szabályozásával kívánták elérni.

Az impériumváltást követően szlovák tannyelvűvé vált a magyar középiskolák egész sora. Szlovákiában csupán négy önálló magyar tannyelvű gimnázium és egy tanítóképző maradt meg. A mai Szlovákia területén 1918-ig az akkori értelmezés szerint hat felsőfokú intézményben folyt magyar nyelvű oktatás: a pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemen, a kassai Állami Gazdasági Akadémián, a kassai Állami Jogakadémián, a pozsonyi Egyetemes Evangélikus Teológiai Akadémián, az Eperjesi Evangélikus Kollégiumban, valamint a selmecbányai Magyar Királyi Bányászati és Erdészeti Főiskolán. (Popély 1998) Ezen intézményeket 1921-re az új hatalom vagy megszüntette, vagy szlovák tannyelvűvé változtatta, egy részük pedig átmenekült Magyarországra.

Részben nyelvi okok miatt a magyar fiatalok a hazai cseh vagy szlovák nyelvű egyetemek helyett a megmaradt színvonalasabb csehországi német nyelvű egyetemeket részesítették előnyben. A húszas évek második felében azonban kezdett megfordulni a kocka, és egyre több magyar fiatal iratkozott be cseh vagy szlovák nyelvű felsőfokú intézményekbe. Mindemellett továbbra is igen nagy volt az igény a magyar nyelvű felsőfokú továbbtanulás iránt Magyarországon. Ennek vonzását lényegesen lecsökkentette az 1928-ban hozott minisztériumi rendelet, amely megtiltotta a Magyarországon szerzett oklevelek nosztrifikálását. Csehszlovákiában a két világháború között egyetlen magyar nyelvű felsőfokú jellegű oktatási intézmény működött, mégpedig az 1925-ben létrehozott losonci református teológia.

* A Magyar Professzorok Nemzetközi Szövetsége első konferenciáján (Budapest, 2010. december 11.) és a Szlovákiai Magyar Felsőoktatás Fórumán (Komárom, 2011. június 3.) elhangzott előadások szerkesztett változata.

Rövid története során – kurta harminc év alatt – mindenekeelőtt a második világháború utáni kitelepítésekkel a szlovákiai magyarságot kétszer is megfosztották szinte teljes értelmiségi rétegétől.

A magyar nyelvű polgári és felsőfokú továbbtanulás lehetőségeinek korlátozása vagy megszüntetése és az egyre gyakoribb diszkriminatív hatósági intézkedések a szlovákiai magyarságnak a többségi nemzetekhez viszonyított műveltségi szintbeli lemaradását vetítették elő. Erre mutatnak rá az 1937-es statisztikai adatok is. Az 1930-as statisztikai adatok szerint Szlovákia összlakosságának 17,8%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A polgári iskolák tanulóinak csak 8,7%-a volt magyar nemzetiségű. 1938-ban Csehszlovákiában 953 magyar nemzetiségű főiskolás hallgató volt, ami 3,1%-nak felel meg, holott az összlakossági arányok szerint 5,5%-nak kellett volna lenni.

A Szlovákiához csatolt magyar többségű területeken a magyarság Kárpát-medencei története során még regionális szinten sem alkotott valamilyen társadalmi, gazdasági, közigazgatási egységet, és nem alakulhatott ki a felvidéki történelmi identitás.

A szlovákiai magyarság a Szlovákia és Magyarország közötti több száz kilométeres országhatár mentén többször elvékonyult sávban él, amely lényegében a nyugati, közép- és keleti tömbmagyarságot köti össze. A több megyei szintű közigazgatási egységbe való szétszórtsága szinte teljesen lehetetlenné tette egy viszonylag egységes gazdasági térségbe történő tömörülését a magyarságnak. A legnagyobb, a nyugati tömbmagyarság gazdasági szerepvállalását gyengíti Pozsony vonzása, amely egyre keletebbre tolódik ki. A többnyire agrárterületeken élő magyarság helyzetét nagyban befolyásolja az agrárágazatok leépítése, a magyar agrárszakember-hiány. Az ideologizált erős szlovák tőke az agrár-, de egyéb irányú vállalkozásokon keresztül erőteljesen hatol be a magyarlakta területekre, s magával hozza a szlovák etnikai munkaerőt. Mindezek a munkahelyi, társadalmi nyelvhasználat terén, a társadalmi életben is a magyar etnikai kapcsolatokat, kötődéseket fellazulása irányába hatnak.

A szlovákiai magyarságot jellemző társadalmi, gazdasági problémák sokassága lényegében három alapproblémára vezethető vissza. Ezek: az alacsony természetes népszaporulat, a magas asszimiláció és az alacsony műveltségi szint.

A kulturális életen kívül Szlovákia magyarsága nem tudta kialakítani saját autonóm gazdasági, társadalmi, közigazgatási térségét, se elérni azt, hogy alapvető befolyással rendelkezessen az őket érintő ügyek intézésében. Erre a 20. századi geopolitikai nagyhatalmi játszmák keretein belül a választott bátortalan, esetleg élesebb konfliktusoktól való félelem diktálta stratégiák és taktikák mellett gyakorlatilag esélye sem volt.

Az élet mindennapi gondoljait mellet a nemzeti kisebbségek vállalát súlyosan terheli a megmaradás, a kisebbségi lét megtartása.

A magyar identitás megtartásáért és megéléséért a küzdelem két fronton folyik. Az első a többségi államhatalommal és közhangulattal szemben folyó küzdelem az autonóm társadalmi és gazdasági lét megteremtéséért. A második küzdelem a kisebbségi közösségen belül folyik a saját maga által kimunkálható, létrehozható és autonóm módon működtethető kisebbségi közösségi létformák kialakításáért.

2. Oktatási expanzió és a kisebbségek továbbtanulása

A (cseh)szlovákiai oktatási rendszer alapjait az első világháború után rakták le a nemzetállamok eszméi alapján. Ezt némileg átalakította a második világháború után az erős szovjet oktatásexpanzió. Azonban az oktatási rendszerek változásait később az egyes oktatási szintek fokozatos tömegesedése is befolyásolta.

A továbbtanulási igény éltetője mindenekelőtt a középosztály. A középosztályosodás, polgárosodás előrehaladása gerjeszti lényegében a művelődési szintek fokozatos tömegesedését. A magyarság Szlovákiában a fentebb röviden körvonalozott körülmények között fokozatosan lemaradt a polgárosodás tekintetében a többségi társadalomhoz viszonyítva, amit egyfajta modernizációs deficitként jellemezhetünk. E hiány halmozódik még azáltal is, hogy a magyarság többnyire agrárjellegű vidékeken, kisebb városokban, falvakban lakik. A továbbtanulási igények lassabban, késleltetve nőnek, mint a többségi szlovák társadalomban.

A továbbtanulási igények tömegesedéséből eredő modernizációs többlet fontosságára a szlovákiai magyarság és oktatáspolitikája kellőképpen nem figyelt fel, amikor a rendelkezésünkre álló iskolahálózat keretein belül kellő intenzitással nem szorgalmazta és nem kezdeményezte a magasabb szintű oktatás fejlesztését, létrehozását. Így a két világháború között a polgárosodást elősegítő polgári iskolaoktatásban való viszonylag alacsony részvétele indította el a szlovákiai magyarság modernizációs deficitjének a létrejöttét. A második világháború után az ötvenes, hatvanas években hasonlóan, az immár tömegesedő középiskolai művelődésben alakult ki modernizációs deficitje a magyar közösségnek. Ekkor a továbbtanulási igényeket a szakképzés felé terelték, és éppen a szakközépiskolai oktatás terén lépett fel jelentős deficit mind a magyar iskolák, mind a magyar tanulók száma tekintetében.

A szlovákiai magyarság modernizációs tartalékai a felsőoktatásban a legjelentősebbek. Trianon óta 50% körüli deficit alakult ki, amely önmagát generálja. A 20. század utolsó évtizedében éri el a felsőoktatás tömegesedése Szlovákiát. Amikor a kisebbségi oktatás alapjait rakták le az első és második világháború után, a felsőoktatás iránti igény még alacsonyabb volt, és a kisebbségi felsőoktatási politikák többnyire csak a pedagógus- és lelkészképzés problémáinak megoldására irányultak. A hetvenes, nyolcvanas években a felsőoktatás lassú tömegesedése sem ébresztette fel Szlovákiában az igényt a más szakirányú magyar nyelvű felsőoktatás indítása iránt. A szlovákiai kisebbségi oktatást felkészületlenül érte a tömeges felsőfokú továbbtanulás beköszöntő hulláma. Ezt még hatványozza az európai integráció folyamatában már most megmutatkozó társadalmi, gazdasági igények változása a művelődés, oktatás iránt. A magyar közösség kulcskérdése az általa lakott régiók felzárkózása az országon belül az Európai Unió fejlettebb régióihoz.

Az oktatás expanziója nemcsak velejárója a modernizálódásnak, hanem hajtóereje is. Ezért tudnunk kell, hogy mekkora modernizációs tartaléka van a szlovákiai magyarságnak és az általa lakott régióknak, és milyen gyorsan lehetséges ezt a tartalékot mozgósítani, mekkora ennek a hajtóereje. A főnti elemzések már arra utalnak, a későbbi statisztikák pedig bizonyossá teszik, hogy a szlovákiai magyarság modernizációs tartalékát még nem sikerült kellő szinten aktivizálni, ami láthatóan csak erőltetett, felszínes modernizációt tesz lehetővé. Ezért fontos társadalmi és politikai stratégiai törekvés a

meglevő modernizációs tartalékok mielőbbi föléléstése, kiszélesítése és serkentése. Ez többek között, sőt talán mindenekelőtt a továbbtanulás és szakképzés iránti igények fölkelését és célzott kielégítését jelenti. (Kozma 2000)

Mielőtt kitérnénk a szlovákiai magyar közösség imént summázott modernizációs állapotának számbeli bemutatására, szóljunk néhány szót arról az oktatási, mindenekelőtt felsőoktatási környezetről, amely körülhatárolja a magyar fiatalok művelődését.

3. A szlovákiai felsőoktatási rendszer

Önálló felsőoktatásról a törvényhozás, az irányítás és végrehajtás szintjén Szlovákiában csak 1993-tól, az önálló Szlovák Köztársaság megalakulásától beszélhetünk. Előtte a szlovákiai felsőoktatás teljes egészében az egységes csehszlovák felsőoktatás integrált része volt. Csehszlovákiában megalakulását követően azonnal hozzáláttak az Osztrák–Magyar Monarchiából örökölt iskolarendszer gyökeres átalakításához. Ennek politikai indítékai abból eredtek, hogy a soknemzetiségű országban az ún. államalapító csehek és szlovákok dominanciáját létrehozzák. Az így kialakult és a második világháború után továbbfejlesztett felsőoktatás nem sorolható be sem a duális többcsatornás, sem a lineáris többlépcsős rendszerekbe, leginkább az egyszintű, egylépcsős felsőoktatás fogalmával jellemezhető. A képzés ideje 4, 5 vagy 6 év volt, az egyes szakterületektől függően. A felsőoktatási intézmények nevében főiskola vagy egyetem szerepelt, ami nem jelentett képzési szintbeli különbséget. Ugyanis ettől függetlenül a végzősek diplomái teljesen egyenrangúak voltak a munkavállalás, a bérezés, a társadalmi elismerés szempontjából. Ebből a sajátos felsőoktatási rendszerből teremtette meg a kitérés lehetőségeit az 1990. július 1-jével életbe lépett 172/1990 sz. felsőoktatási törvény (Zákon o vysokých školách), amely már lehetőséget biztosított a különböző szintű felsőfokú képzésnek (Zákon 1990, 21. §). Az első szint a Bachelor („bakalár”, bakkalaureatus, Bc), titulust eredményezi, míg a második, a mesterképző szint a használt Master helyett tudományterületektől függően: a. „magister” (Mgr.), b. „inžinier” (Ing.), c. az orvosi, állatorvosi képzésben a MUDr., MVDr. titulust. Az említett törvény érdekessége, hogy valójában lehetőséget kínált az addigi egyszintű képzés megtartására, de mind a duális, mind a lineáris modellek kialakulására is. Ennek ellenére a szlovákiai felsőoktatást a kilencvenes években csak az intézményeken belüli duális képzési formák kialakulásának lassú folyamata jellemezte. (László 2006)

E vajúdnak vetett véget a bolognai folyamathoz való csatlakozás, amelynek a 2002. április 1-jén életbe lépett teljesen új szemléletet tükröző 131/2002-es számú felsőoktatási törvény nyitott utat. E törvény egyedülálló Európában a tekintetben, hogy egyértelműen kimondja: Szlovákiában csak az egymásra épülő három fokozatú akkreditált tanulmányi programok szerint folyhat felsőfokú képzés. A minisztérium csak kivételes esetekben engedélyezhet olyan, ún. összevont tanulmányi programokat, amelyek második szintű diplomához vezetnek anélkül, hogy közben 3 év után diplomával végződő kimenetet biztosítana. Az említett törvény sajátossága, hogy a bolognai rendszerbe beépítette az egyetemi, ún. kisdoktori fokozatok megszerzésének lehetőségét a magiszteri titlussal rendelkezők számára. Érdekességként említjük meg, hogy a második szinten szakterületek szerint két titulust különböztet meg a törvény, az egyetemi doktori képzésben hatot és a harmadik szintű programokban négyet.

A két erre tervezett átmeneti évet végül is ki kellett bővíteni, így a 2005/2006-os akadémiai évtől kezdődően már csak a bolognai rendszerben lehetett felsőfokú tanulmányokat indítani. 2010-ben a teljes öt éves bolognai rendszer kifutása után már bizonyos következtetéseket is le lehet vonni a folyamat szlovákiai hatásáról. Ezek egyike, hogy a nyilvános és magánintézményekben 2008-ban a bolognai modellben először az első ciklusban 20 481 nappali hallgató végzett és ugyanebben az évben a második ciklus első évfolyamába 19 144 nappali hallgató iratkozott be. A munkaerőpiacot csak a hallgatók 6,5 százaléka választotta. Hasonló volt a helyzet 2009-ben is. Ez egyértelműen azt mutatja, hogy Szlovákiában a régi egyszintű felsőoktatás folytatódik a bolognai modellben. Az első ciklus után nem mutatkozik hajlandóság a kilépésre, sem társadalmi igény a Bc. végzősek befogadására, de hatalmi szándék sem mutatkozik e folyamatok befolyásolására.

A Bolognára való átállás folyamatában Szlovákiában kialakították a 364 tanulmányi szak rendszerét, a szakok 27 tudományágba, ezek pedig 9 tudományterületbe vannak besorolva. A tanulmányi szakok tartalmi leírásai is elkészültek. A felsőfokú tanulmányokat a hallgató a tanulmányi programokban végzi, amelyek egy-egy tanulmányi szakra épülnek oly módon, hogy a programnak tartalmaznia kell a tanulmányi szak számára előírt tananyag legalább hatvan százalékát.

A 3+2 formát ajánló bolognai modellre való átállás legérzékenyebb és talán legfontosabb része az új tanulmányi programok elkészítése. A munkaerőpiacon való alkalmazhatóság szempontjából fontos képességek, készségek megszerzésének és a továbbtanulást igénylő elméleti ismeretek elsajátításának összehangolása jelenti a programok készítőinek a legnagyobb gondot. A szlovákiai felsőoktatási intézmények sem találták meg eddig erre a problémára a megfelelő megoldást. Kisebb-nagyobb tartalmi változtatások mellett úgy készítették el a tanulmányi programjaikat, hogy a korábbi egylépcsős programokat kettéosztották, bakkalaureatusi vizsgát és szakdolgozat megvédését előírva diplomás kimenetet biztosítottak a munka világába. Így a hagyományos egyetemek nem foglalták le a munkaerőpiac konkrét szakképzettségeket és munkavégzési készségeket igénylő és kínáló terepeit, átengedve ezeket részben a magán felsőoktatási intézményeknek, amelyek létrehozását így közvetve is ösztönözték.

A bolognai modell bevezetését előirányzó 2002-ben elfogadott törvény éveiben egy magán felsőfokú intézmény működött Szlovákiában, 2010-ben már tíz ilyen intézmény volt, és hallgatói az összes hallgatók 16,8%-át tették ki. (Výročná 2009)

A szlovákiai munkaerőpiacot sem találta Bologna megfelelően felkészülve az eddig szokatlan Bc végzettségűek befogadására.

A szlovákiai felsőoktatási rendszer további sajátossága a hatévenként esedékes ún. komplex akkreditáció, amely alkalmával az akkreditációs bizottság átfogóan átvilágítja az egyetemet, valamennyi programját újból akkreditálja. Ennek alapján sorolják be az intézményeket három kategóriába. Azonban nem teljesen tisztázott ennek a következménye.

Nem utolsósorban említsük meg, hogy az 131/2002-es törvény szerint a felsőoktatási intézmények kikerültek az állami intézmények kategóriájából, és sajátos nyilvános önkormányzati intézményekké váltak, amelyeket az állam vállalatszerűen működtet. Ez többek között azt jelenti, hogy az állam eddig gyakorolt feladatköreinek egy részét az intézmények új szerve, az igazgatótanács látja el. Emellett megmaradtak a hagyományos kari, egyetemi szervek a Szenátus és a Tudományos Tanács.

4. Szlovákiai magyarok a felsőoktatásban

Az alábbiakban a nyilvános és magán felsőoktatási intézmények nappali hallgatóinak statisztikai adataira fogunk támaszkodni, a katonai és rendőrtiszti képzést folytató állami intézmények statisztikai adatai nélkül. Ugyanis ezek adatai a múltban nem mindig voltak hozzáférhetőek, az extern (levelező) hallgatók nemzetiségi összetételéről pedig egyáltalán nem készülnek statisztikai kimutatások.

1. táblázat. A magyar nemzetiségűek aránya korcsoportok szerint

Korcsoport (évek)	A magyar nemzetiségűek százalékos aránya											
	1991	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
0–4., óvoda	8,54	7,62	7,46	7,30	7,14	6,98	6,82	6,65	6,49	6,33	6,17	6,01
5–14., alapskola	8,97	7,70	7,61	7,52	7,43	7,34	7,25	7,15	7,06	6,97	6,88	6,79
15–19., középskola	9,54	8,36	8,24	8,11	7,99	7,86	7,74	7,62	7,49	7,37	7,24	7,12
20–24., egyetem	10,09	8,50	8,40	8,30	8,19	8,09	7,99	7,89	7,79	7,68	7,58	7,48
Teljes populáció	10,76	9,68	9,59	9,49	9,40	9,30	9,21	9,12	9,02	8,93	8,83	8,74

Szlovákiában valójában az 1989-es politikai rendszerváltást követően kezdődött el a felsőoktatás fokozatos és tartós tömegesedése. 1990 óta a nappali tagozatos hallgatók száma 2,64-szeresére nőtt. A magyar nemzetiségű hallgatók számának 2,46-szeres növekedése csaknem követni tudta ezt a nagyarányú fejlődést. A második világháború óta a magyar nemzeti közösségen belül a diplomások aránya azonban messze elmaradt a magyar kisebbségnek egyrészt az ország teljes lakosságához viszonyított, másrészt az illető korcsoporton (20–24 évesek) belüli arányától.

Az egyetemista korcsoporton (20–24 évesek) belül a magyar nemzetiségűek aránya 1991 és 2001 között 15,76%-al csökkent Szlovákiában. Ez az aránycsökkenés a 2001 és 2011 között – előrejelzésünk szerint – 12%-ra módosul, ami arra is utal, hogy a magyar fiatalok asszimilációjának üteme a mostani évtizedben némileg mérséklődik (lásd az 1. táblázatot). A felsőoktatás is globalizálódik. Megnőtt az igény a külföldi tanulás iránt főleg ott, ahol nyelvi akadályok nincsenek. Ennélfogva a szlovák fiatalok előtt megnyíltak a csehországi egyetemeken való továbbtanulás lehetőségei. Ugyanez elmondható a szlovákiai magyar fiatalokról is a magyarországi egyetemek irányában. A külföldön tanuló szlovák állampolgárságú hallgatók némileg módosíthatják a hazai statisztikai adatokat. Az európai mobilitási programokban részt vevő hallgatókon túl érdemes tehát figyelni a teljes tanulmányokat külföldön végző hallgatókra is, mivel ezek száma ma már az előbbieket többszöröse Szlovákia viszonylatában. Szlovákia, Csehország és Magyarország egyszerre lett 2004-ben az Európai Unió tagja, és gyakorlatilag közel egy időben vezették be a bolognai rendszert. Emellett a nagyobb hagyományokkal rendelkező magas színvonalú cseh és magyar egyetemek vonzóak a szlovákiai és a szlovákiai magyar fiatalok számára, hiszen nincsenek nyelvi akadályok. Ezek dinamikus növekedését illusztrálja, hogy 2003-ban a csehországi egyetemeken

tanuló 7437 szlovákiai hallgató a Szlovákiában tanuló szlovák állampolgárságú hallgatók 5,2 százalékát tette ki, és 2009-ben ez az arány már 10,7 százalékon van. A szlovákiai magyar nemzetiségű fiatalok számára a magyarországi egyetemek vonzása a színvonal mellett nyelvi okokra is visszavezethető. E fiatalok számának változásait a csehországiaktól eltérően tehát más tényezők is befolyásolják.

Ezen okokból a korrekt következtetések levonása végett nem elég a szlovákiai állampolgárságú magyar nemzetiségű fiatalok felsőfokú művelődését csak a szlovákiai belső viszonyok között tanulmányozni, kutatni. Európában különleges szlovákiai sajátosságok közé tartozik a Csehországban felsőfokú tanulmányokat folytató szlovákiai hallgatók igen magas aránya. (Zpráva 2009) Ez bizonyos értelemben a szlovákiai felsőoktatás leminősítésének jele. Ugyanakkor modernizációs veszteségekhez vezet, mivel a hallgatók jelentős része már külföldön vállal munkát. A szlovákiai magyarok számára a Csehországban és Magyarországon tanuló felsőfokú hallgatóinak magas száma még érzékenyebb modernizációs veszteségeket indukál. A statisztikai oktatás-kutatás terepe itt a középiskolai oktatás tekintetében a szlovákiai és a magyarországi adatok együttese. A felsőoktatás tekintetében pedig a szlovákiai, csehországi és magyarországi statisztikai adatok együttesére támaszkodunk. A felhasznált és közölt adatok a szlovák állampolgárokra vonatkoznak (SzA).

Szlovákia és Csehország viszonylatában a nyilvános, magán- és egyházi intézményekben tanuló nappali diákok, hallgatók statisztikai adatait vettük figyelembe, Magyarország esetében pedig az állami, egyházi és alapítványi fenntartású intézmények adatait.

A szlovákiai magyarok felsőfokú művelődésének mélyebb elemzéséhez nem elégségesek a hivatalos, nyilvános statisztikai adatok. Ezek alapján kigenerálhatók olyan statisztikai adatok, amelyek a művelődés finomabb részleteire is rámutatnak. Melyek azok a támaszadatok, amelyek a részletesebb statisztikai adatok kigenerálásának folyamatában kulcsszerepet töltenek be?

1. Első ilyen statisztikai adat a magyar nemzetiségűek aránya főiskolás korcsoporton (20–24 év) belül. A népszámlálások szolgáltatják az egyedüli pontos megbízható hivatalos adatokat. Ezek alapján lehet kikalkulálni meglehetősen nagy pontossággal a népszámlálások közötti évek statisztikai adatait az egyenletes elosztás elve alapján. Előrejelzések megfogalmazásához, a tendenciák kitapintásához azonban szükséges kiszámítani a 2011-es népszámlálás lehetséges statisztikai adatait. Ehhez itt két forrást használunk fel. Az egyik a 2008-ban a SÚSR (VDC 2008) által 2011-re közzétett előrejelzés Szlovákia lakosainak számáról. A második forrás a Gyurgyík László által végzett kutatások eredménye a szlovákiai magyar lakosok számának 2011-re esedékes becslésére (Gyurgyík 2008). Gyurgyík László 2011-re egy pesszimista és egy optimista becslést készített a szlovákiai magyarság számának alakulásáról. Mi itt elemzéseink alapjául e két előrejelzés átlagát vettük. (Komzsis–László 2009, 86. p.) Ezek alapján a magyar nemzetiségűek aránya a főiskolás korcsoporton (20–24 év) belül 2009-ben 7,68% (lásd az 1. táblázatot).

2. A második támaszadat a szlovákiai felsőfokú intézményekben a 2009/2010. akadémiai évben a magyar nemzetiségű hallgatók 4,56%-os aránya lesz (Statisztika 2009). A Csehországban tanuló szlovákiai felsőoktatási hallgatók körében – pontos adat híján – a magyar nemzetiségűek arányát szintén 4,56%-ban becsültük meg.

3. A harmadik támaszadatunk a magyar nemzetiségű középiskolások körében a magyar tannyelvű középiskolát látogató diákok arányára vonatkozik. Ezt 70,59%-nak vettük, ugyanis ez az utolsó öt év (2005–2009) százalékos arányainak átlaga (Štatistika). Ennek alapján biztos adat híján feltételezzük, hogy a magyar nemzetiségű felsőfokú hallgatók szintén 70,59%-a magyar tannyelvű középiskolába járt. A Magyarországon tanuló hallgatókra úgy tekintünk, mint akik magyar nyelvű középiskolát végeztek.

Ezek alapján az említett három országra kiterjedő és a 2009/2010-es akadémiai évre vonatkozó összesített statisztikai adatokat a 2. táblázatban foglaltuk össze (Štatistika 2009; Gyorsjelentés 2010; Zpráva 2009).

2. táblázat. Szlovákiai magyarok a felsőoktatásban

	SzA	MN	MT	MN-KL	MN-HI	MT-KL	MT-HI
Szl.	139 116	6 347	3 969	9 081	2 734	5 900	1 931
Cseh.	16 521	753	471	1 078	325	700	229
Magy.	1 943	1 943	1 943	1 943	0	1 943	0
Összesen	157 580	9 043	6 383	12 102	3 059	8 543	2 160

Az első oszlop tartalmazza a szlovák állampolgárságú (SzA) felsőfokú hallgatók pontos számát nappali képzésben. A második oszlop a magyar nemzetiségű hallgatók (MN) számát tartalmazza, Szlovákia és Csehország viszonylatában az említett 4,56%-os arány alapján kiszámítva. A magyar tannyelvű középiskolát végzett felsőfokú hallgatók (MT) számadataihoz úgy jutottunk, hogy kiindultunk a MN hallgatók (9043) 70,59%-ból (6383) és ebből kivonva a Magyarországon tanuló hallgatók számát (1943) megkaptuk a szlovákiai és csehországi magyar nemzetiségű hallgatók körében (7100=6347+753) a magyar tannyelvű középiskolát végzettek számát (4440=3969+471), amely 62,54%-nak felel meg. Ahhoz a statisztikai adathoz, hogy hány magyar nemzetiségű hallgatónak kellene lennie a felsőoktatásban (MN-KL), felhasználtuk az ismertetett 7,68%-os korcsoportarányt. Így jutottunk el a 12 102 hallgatói számhoz. Ebből kivonva a Magyarországon tanuló hallgatók számát, megkapjuk azt a hallgatói számot, ahány magyar nemzetiségű hallgatónak kellene tanulnia a szlovákiai és csehországi felsőfokú intézményekben. Az ott tanuló szlovákiai hallgatóknak ez 6,53%-a. Azokhoz a számadatokhoz, hogy hány magyar tannyelvű középiskolát végzett felsőfokú hallgatónak kellene tanulnia (MT-KL) a felsőoktatásban, az MN-KL hallgatói számokból ugyanolyan számolási algoritmussal juthatunk el, mint ahogyan azt fentebb a magyar tannyelvű középiskolát végzett hallgatói számok kigenerálásánál tettük. Így eljutottunk ahhoz az adathoz, hogy a szlovákiai és csehországi MT-KL hallgatói szám az MN-KL hallgatói számnak 64,97%-át teszi ki.

5. Tartalékok és veszteségek

Az így elkészített táblázatban a szlovákiai magyarok felsőfokú művelődésének finomabb, részletesebb, mélyebb szerkezeti mutatói jelenítődnek meg. A számadatok mögött húzódnak meg aztán a lényeges mérvadó megállapítások.

A magyar nemzeti közösség felsőfokú művelődésében ún. modernizációs tartalék-ként jelenik meg a 3059 számot kitevő hallgatói hiány (MN-HI), amely tetemes 25,28

százalékban mérhető. Nagyon lényeges, hogy a magyar kisebbség társadalmában mennyire vannak meg a tartalékok aktiválásához szükséges belső és külső motivációs feltételek. E modernizációs hallgatói tartalékszámot évfolyamokra bontva (osztva öttel) azt kapjuk, hogy évenként 612 magyar nemzetiségű középiskolás diákkal kellene többnek bekerülnie a felsőoktatásba ahhoz, hogy az országos korcsoport arányokat elérje.

A magyar tannyelvű művelődésben meglevő felsőfokú modernizációs tartalékokat (MT-HI) a 2160 hallgatói hiány adja, vagyis 432-vel több magyar nyelvű középiskolát végzett diáknak kellene évenként beiratkozni a főiskolákra, mint ahányan jelenleg teszik.

A 2009/2010-es akadémiai évben a magyar tannyelvű középiskolát végzett 6383 felsőfokú hallgató közül 1982 a szlovákiai magyar nyelvű felsőoktatásban végzi tanulmányait, tehát 31,05%-uk. Ez sugall egy feltételezést, hogy a szlovákiai magyar nyelvű felsőoktatás modernizációs tartalékát a 432 hallgatói hiány 31,05%-a adja, amely évenként 134 hallgatót jelent. Ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a hazai magyar nyelvű felsőoktatás modernizációs tartalékai az itt ecsetelt értelemben csaknem kimerültek, hiszen a 134 hallgatói tartalékon négy intézmény osztozik.

A szlovákiai magyar nemzetiségű hallgatók 21,49%-a Magyarországon, 8,32%-a Csehországban, tehát összesen legalább 29,81%-a külföldön végzi tanulmányait. E hallgatók nagy részét a magyarság modernizációs veszteségei közé sorolhatjuk, hiszen nagy valószínűséggel (főleg Magyarország viszonylatában) többségük már nem tér vissza szülőföldjére. Ez valójában nemcsak a szlovákiai magyarság modernizációs vesztesége, hanem egész Szlovákiáé is. A magyar nemzeti kisebbségi lét szempontjából még szembetűnőbbek a veszteségek, hiszen a magyar tannyelvű középiskolát végzett felsőfokú hallgatóknak már 30,44%-a tanul Magyarországon, és csak 62,18%-a Szlovákiában. Ez az agyelszívás egyértelműen a szlovákiai magyar értelmiségi réteg kárára történik, és lényegesen negatívan befolyásolja az otthon maradtak esélyeit a régiók modernizációs versengésében.

E fejlődési folyamat tendenciájára mutatnak rá a további statisztikai adatok is, melyek szerint pl. az 1995/96-os akadémiai évben a Magyarországon tanult szlovákiai magyar felsőfokú nappali hallgatók száma 373 volt, ami a Szlovákiában tanult magyar hallgatók 10,83%-át tette ki. Ez az arány gyorsan növekedett, 1998-ban már 19,4 százalékon volt, 2003/04-ben, a szlovákiai magyar egyetem (Komárom 2004) létrehozása előtt már 35,2 százalékra emelkedett. Valószínűleg e magyar egyetemen való tanulási lehetőségek miatt, de demográfiai okok miatt is a 2009/10-es tanévre ez az arány 30,6%-ra mérséklődött. (Gyorsjelentés 2010)

Továbbra is az említett három ország összesített statisztikai adataira támaszkodunk. A művelődési problémák egy másik megközelítését szolgáltatják a középiskolai diákok és a felsőfokú hallgatók számadatainak összehasonlításai. A 2009/10-es tanév adatai szerint az egy évfolyamra eső felsőfokú hallgatók száma (31 516) az egy évfolyamra eső középiskolás diákok számának (70 985) 44,40%-át tette ki. Ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a szlovákiai állampolgárságú érettségizők átlagában 44,40%-a folytatja tanulmányait a felsőoktatásban. A szóban forgó tanévben 19 472 szlovákiai magyar fiatal tanult a középiskolákban, közülük 13 775 magyar tannyelvű iskolába járt. Ha ezeket az adatokat összevetjük az 1. táblázat adataival, akkor a magyar nemzetiség modernizációs tartalékai abban is felfedhetők, hogy érettségiző fiataljainak átlagban csak 37,16%-a kerül a felsőoktatásba.

Az itt alkalmazott statisztikai technikák, módszerek eredményei alapján még egy érdekes megállapítást tehetünk. Ugyanis a magyar tannyelvű középiskolában tanuló diákoknak átlagban évfolyamonként 37,08%-a tanul tovább a felsőoktatásban, a szlovák tannyelvű középiskolába járó magyar nemzetiségűeknek pedig a 37,36%-a. Itt sikerült először statisztikai szám adatokkal igazolni, hogy a magyar nemzetiségűek számára nem jelent előnyt a továbbtanulás szempontjából, ha szlovák nyelvű középiskolába járnak. A magyar nemzetiségű fiataloknak az országos adathoz képest több mint hétszázalékos lemaradása a felsőoktatásba való belépés tekintetében tehát nem alap- és középiskolai oktatási nyelvi probléma, hanem évtizedek óta halmozódó szociális és társadalmi problémák együttese. Ez abban is megmutatkozik, hogy a felsőoktatásba való bejutási feltételek jelenlegi kritériumrendszerének fellazulása miatt nagy valószínűséggel kimondhatjuk, hogy a magyar nemzetiségű érettségiző fiatalok már eleve kisebb arányban jelentkeznek a felsőoktatásba. Tehát a továbbtanulási igény hiányáról beszélhetünk.

Felhasznált irodalom

- Gyorsjelentés 2010. *Gyorsjelentés a 2010/11 tanév felsőoktatási előzetes statisztikai adataiból.* NEFMI, Statisztikai Osztály.
- Gyurgyík László 2008. *Quo vadis, szlovákiai magyarok?* Kézirat, 2008; részben: Új Szó, Szalon, 2009. április 25. 16 p.
- Komzsík Attila–László Béla 2009. A szlovákiai magyar kisebbség intézményes művelődése a statisztikák tükrében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 11. évf. 4. sz. 85–103. p.
- Kozma Tamás 2000. Kisebbségi oktatás Közép-Európában. *Educatio*, 9. évf. 2. sz.
- László Béla 2006. Akkreditáció Szlovákiában. In: Kozma Tamás–Rébay Magdolna (szerk.): *Felsőoktatási akkreditáció Közép-Európában.* Budapest, U-M-K.
- László Béla 2006a. Az iskolai művelődés a statisztikák tükrében. In László Béla–A. Szabó László–Tóth Károly (szerk.): *Oktatásügy 1989–2006. Magyarok Szlovákiában IV.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- László Béla 2008. A szlovákiai és a szlovákiai magyar felsőoktatás a bolognai folyamat tükrében. In Kozma Tamás–Rébay Magdolna (szerk.): *A bolognai folyamat Közép-Európában.* Budapest, U-M-K.
- Popély Gyula 1998. A magyar iskolaügy kálváriája (Cseh)szlovákiában 1918-1945. In Tóth László (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1919–1998. II. Oktatásügy, közművelődés, sajtó.* Budapest, Ister.
- Štatistika. Štatistické ročenky školstva.
- Štatistika 2009. Štatistická ročenka školstva SR.
- VDC 2008. Výskumné demografické centrum. Prognózy z roku 2008.
- Výročná 2009. Výročná správa o stave vysokého školstva za rok 2009. www.minedu.sk, Vysoké školstvo. Výročné správy o stave vysokého školstva.
- Zákon 1990. Zákon č. 172/1990 Z.z. o vysokých školách.
- Zpráva 2009. Výroční zpráva o činnosti vysokých škol. MŠ-ČR. Praha, 2009.